

H.P.S. Schreuder – en presisering

AV OLAV GUTTORM MYKLEBUST

Ikke uten interesse har jeg merket meg den gode mottagelse min bok «H.P.S. Schreuder – kirke og misjon» (Gyldendal 1980) har fått. Med tilfredshet har jeg konstatert at min hensikt med denne undersøkelse er blitt klart forstått, nemlig, på grunnlag av et studium av de primære kilder og gjennom anlegg av komparative synspunkter, å tegne et mer nyansert bilde av Schreuder enn det vi tradisjonelt er blitt presentert for. Av anmeldelsene er det en som fortjener spesiell oppmerksomhet, – og et svar fra min side. Jeg sikter til biskop Gunnar Lislerruds utførlige omtale av min bok i dette tidsskrift 1981 s. 241–245.

Lislerrud skriver at den Schreuder jeg har forsøkt å skildre, er den Schreuder han har lært å kjenne i den afrikanske kirke, og at han derfor deler mitt syn på ham som misjonær og kirkebygger. Han savner imidlertid en nærmere fremstilling av Schreuders innsats i Afrika og en klarere analyse av denne også innenfor den sosiologiske og politiske virkelighet han måtte gå inn. Forøvrig burde en del materiale fra nærmere angitte arkiver i Syd Afrika og England vært benyttet.

Til det som her er nevnt, er å si at det ikke har vært min hensikt å skrive en utførlig biografi om Schreuder, men å gi en fremstilling og vurdering av hans *kirkesyn og misjonsforståelse*. Jeg har bevisst begrenset meg til dette ene, men sentrale aspekt: kirke og misjon (jfr. bokens undertittel). «Den sosiologiske og politiske virkelighet» er tatt med i min undersøkelse (se s. 262–280), som en integrerende del av den hoveddel som bærer overskriften «Misjonsforståelse». Det er en *teologisk* biografi jeg har ville skrive. Ikke-teologisk materiale er brakt inn og behandlet bare i den utstrekning det har kunnet bidra til å belyse og klargjøre bokens egentlige tema. Når det gjelder arkivstoff fra Syd Afrika, har det tross gjentatte henvendelser ikke vært mulig å få de informasjoner jeg anså ønskelige og nødvendige.

Lislerud reiser flere – i alt seks – spørsmål vedr. min fremstilling. De kommenteres her i den rekkefølge de opptrer i anmeldelsen.

1. Det erkjennes at Schreuder ikke var grundtvigianer, men samtidig sies det at man ikke kan overse Grundtvigs innflytelse på Wexels og på Schreuders teologiske lærere og dermed også på Schreuder, «med stor forståelse av kirken, embetet og de hellige sakramenter – særlig dåpen.» Men denne «forståelse» er ikke et særdrag ved grundtvigianismen, men et konstitutivt trekk ved lutherdommen som konfesjon. Grundtvig og Grundtvig er to forskjellige personer. Den opprinnelige – den bibelske og lutherske Grundtvig – er en; den senere – den grundtvigske Grundtvig – er annen. Betegnelsen «grundtvigianer» bør reserveres for en disippel av den kirkelige anskuelses Grundtvig. Når det gjelder Schreuders forhold til Wexels, vil jeg i en egen artikkel komme tilbake til dette. De spesifikt grundtvigske synsmåter hos Wexels finner vi *ikke* igjen hos Schreuder.

2. Var det bare et spørsmål om orden i kirken når Schreuder, etter at han var blitt biskop, ga de tre medhjelpere han som prest – uten biskoppelig fullmakt – var blitt tvunget til å ordinere, en skriftlig bekreftelse på deres vigsel? Slik spørres det. Men hvis det *ikke* var dette, hva var det da? Schreuder så *ikke* på bispeembetet som et embete forskjellig fra presteembetet. Han var *ikke* tilhenger av læren om character indelebilis, altså læren om en særskilt og umistelig hellighet hos presten som setter ham i stand til å forvalte sakramentene på en rett, en gyldig måte.

Når det videre settes spørsmålstegn ved min forståelse av Schreuders ord i hans brev av 9/6-1871 (*ikke* 1881) til Borchgrevink på Madagaskar («ligesom der er udgaaet en geistlig Kraft fra mig»), synes det igjen å være antydning at vår misjonær ikke var helt fremmed for en høykirkelig – *virkelig* høykirkelig – oppfatning av embetet og ordinasjonen. Det ville neppe være mulig for en norsk biskop idag å uttrykke seg slik, heter det. Nei, selvsagt ikke, for både tenkemåte og uttrykksmåte er idag en annen. Saken selv er imidlertid klar: Det er *geistlig kraft*, ikke *geistlig kvalitet* det gjelder! Det er full overensstemmelse mellom det syn på ordinasjonen Schreuder hevdet, og det syn f.eks. biskop Smemo gir uttrykk for i sine ordinasjonstaler. Hos begge er det tale om en kraft – *Guds* kraft, *Ordets* kraft – som ordinator formidler til ordinanden, og som gir fullmakt til og frimodighet i tjenesten (mandatum divinum og promissio divina, jfr bekjennessskriftene).

3. Vedr. min bemerkning om at Schreuder i sin forkynnelse bare i liten grad gjorde bruk av «tilknytningspunkter», gjøres det gjeldende at han i betydelig utstrekning benyttet seg av slike. Som belegg for denne oppfatning anføres flere betegnelser han anvendte for Gud. Men disse – og tilsvarende betegnelser, representerer bare en enkelt, om enn en særdeles viktig side ved saken. Med «tilknytningspunkter» tenker jeg på en tilpassing til *hele* den virkelighet vi her har med å gjøre: holdninger, forestillinger, riter, myter, skikker og institusjoner, men frem for alt fellesskapet som grunnleggende kjensgjerning inkl. den biologisk-kosmiske sammenheng dette er satt inn i. Stillet overfor denne livs- og verdensforståelse kunne det ha ligget nær – for bare å nevne ett eksempel – å fremholde Kristus som tilværelsens midtpunkt og mål, som livgiver og frigjører, som Herre over levende og døde, – et sentralt moment i en samfunns- og kultursammenheng hvor de levende og de døde utgjør en enhet, en helhet.

4. Schreuder ordinerte aldri noen afrikaner til presteembetet, og dette var trolig et «misgrep» i hans misjonsstrategi, hevdes det. Særlig i lys av hans interesse for presteskolen på Madagaskar synes denne holdning uforståelig. Men når Schreuder, straks den norske misjon hadde tatt opp virksomhet på Madagaskar, *satset* på utdanning av stedegne krefter, var det fordi forholdene der gjorde dette mulig. I Syd Afrika var den norske misjon i hele Schreuder-epoken en *pionér*-misjon, med alle de hindringer, problemer, skuffelser og tilbakeslag dette innebar. Det er i *dette* perspektiv denne sak må sees. Etter min mening gjorde Schreuder det som under omstendighetene kunne gjøres. Han grunnla og ledet en skole på Entumeni som siktet på å dyktiggjøre afrikanske kristne som hadde de nødvendige forutsetninger, til lærer- og forkynnergjeringen. Og han la sine norske medarbeidere alvorlig på hjerte å ta seg særskilt av denne sak.

«Det er Eder bekjendt,» skriver Udland til hovedstyret i 1871, «at Enhver af os Missionærer er paalagt af vor Biskop at forfremme ved Extraundervisning dem, som vi fandt skikkede dertil, noget, vi gjerne ville gjøre, naar her blot gaves Saadanne, men hvoraf jeg desværre ikke træffer Mange. Imidlertid var her En, Mose Elias, som jeg haabede skulle være blevet nyttig for Missionen som Lærer; men Hovmodet løb af med ham, han faldt i Kjødslust, og derpaa forlod han os.»

Den instruks Schreuder utarbeidet for sine afrikanske medarbei-

dere, kan for oss idag fortone seg som «lite oppbyggelig lesning», men tar man i betraktning de forhold som den gang rådet, blir det lettere å forstå at slike bestemmelser var nødvendige.

5. I skarp kontrast til min bemerkning om at det vanskelig kan tales om en forfølgelse av de afrikanske kristne under Cetshwayo, hevder Lislrud at han på grunnlag av undersøkelser han har foretatt i saken, har funnet at i hvertfall over 100, men sikkert mange fler, ble drept på grunn av sin forbindelse med misjonærene og misjonsstasjonene, dvs. fordi de var døpt eller var katekumener. La det først være sagt at den setning i min bok det er tale om, står i et avsnitt hvor misjonen settes i relasjon til de politiske realiteter i Kwa Zulu i 1870-årene. Det store flertall av dem som i disse år, altså under Cetshwayos regime, ble drept, var *ikke* kristne. Ikke bare det, men de kristne som ble drept, ble bare i noen få tilfeller drept *fordi de var kristne*.

Tall rapportert til den britiske regjering i Natal, må etter min mening behandles med den største skepsis. For *denne* regjering var det i *denne* situasjon viktig å skaffe seg materiale som kunne rettferdiggjøre en invasjon i og annekasjon av Kwa Zulu. De statistiske opplysninger som refereres, kan ikke aksepteres dersom de ikke verifiseres gjennom andre, mer direkte og mer pålitelige kilder, – i første rekke misjonærenes beretninger, men også de historiske fremstillinger av de aktuelle misjonsforetagender. Hvis over 100 kristne, ja, sikkert mange fler, i årene 1873–1879 ble drept for sin tros skyld, hvorfor har *disse* kilder – de *primære* kilder – lite eller intet å si om dette? I kilder av denne art får ellers de tilfeller av blodvitnesbyrd som forekommer, en sterkt fremtredende plass.

Av de fire misjonsstasjoner som nevnes, er to – Eshowe og Kwambonambi – norske. Eshowe hadde i siste halvdel av 1870-årene 46 døpte (de fleste barn) samt tre katekumener. At minst 29 av disse skulle være blitt drept for sin tros skyld, er helt urimelig. Kwambonambi hadde *ingen* døpte og heller *ingen* katekumener. Den svenske misjonsstasjon Ekuthulemi ble anlagt først i 1887, altså flere år *etter* Cetshwayos regime. På den engelske misjonsstasjon Kwamagwaza skal noen få kristne være blitt drept i de aktuelle år, men C.F. Pascoe's ytterst detaljerte og nøyaktige fremstilling av SPG's historie inneholder intet om slike drap. I forbindelse med den statistikk som her kommenteres, er det viktig å være klar over at misjonsvirksomheten i Kwa Zulu i 1870-årene *i det hele* oppviser bare beskjedne resultater. Hermannsburg-misjo-

nen, den største misjon hva antall misjonærer og misjonsstasjoner angår, hadde således på samtlige stasjoner bare 43 døpte.

De drap som fant sted, hadde sin årsak i Cetshwayos hensynsløshet og vilkårlighet, i anklager for hekseri og trolldom, i gruppe-motsetninger eller i private sammensvergelses. Det kunne også dreie seg om ritualmord eller rett og slett rovmord (jfr. mordet på misjonær Schröder i Hermansburg-misjonen). Når det gjelder de kristne, var en medvirkende årsak den mistanke disse pådro seg gjennom sin forbindelse med misjonærene (= de hvite). For konge og folk representerte misjonen en trusel mot den etablerte stats- og samfunnsform. Den nye religion ble oppfattet som et fremmedelement, som en konkurrerende lojalitetsfaktor. Overgang til kristendommen ble betraktet som svik mot stammen, folket, fellesskapet.

Resultatet av de undersøkelser jeg har foretatt, stemmer helt og fullt med det C.P. Groves anfører om denne sak i sitt store verk om kristendommens historie i Afrika, nemlig at det bare i få tilfeller kan tales om kristne som ble drept *for sin tros skyld* (The Planting of Christianity in Africa bd. II s. 268 jfr. 266ff).

6. Schreuder gikk inn for tanken om en offisiell kirkemisjon, hevdes det. Hvis han ikke hadde vært enig i denne «linje», ville han ha motsatt seg de statutter Den norske kirkes misjon ved Schreuder hadde vedtatt. Når jeg har gjort gjeldende at Schreuders form for misjonsvirksomhet var, ikke «kirkemisjon», men «kirkelig misjon», er det fordi han i den situasjon som forelå, fant at en institusjonell tilknytning til Den norske kirke var hverken mulig eller ønskelig. Den misjon som bærer hans navn, nevner i sine statutter «kirkemisjon» bare som en *mulighet*, en *fremtidig* mulighet. Disse statutter skal ha gyldighet, heter det, «indtil den norske Kirke, saaledes som vi haabe, faaer sin kirkelige Missionsstyrelse.»

Også i de opprop om støtte som Komiteen for den norske kirkes misjon ved Schreuder fra tid til annen sendte ut, blir det presisert at det man ønsker, er – i samsvar med «Biskopens Tanke» – å holde frem misjonen som kirke- og menighetssak, men uten at spørsmålet om organisasjonsform av denne grunn skal tillegges avgjørende betydning: «Det er fra vor Missions Oprindelse af kun vor Mening at udtale det Princip, at *Missionen efter sit Væsen er og bør være en Kirkens Livsytring som enhver anden derfra emanerende Virksomhed.*»

Det er helt tydelig at det vesentlige for Schreuder var misjonens

organiske forbindelse med hjemlandets kirke. Hva han ønsket, var å virke som misjonær i Syd Afrika «ved Bidrag fra den norske Menighed». I brev han etter bruddet skrev til en rekke personer i Norge og Syd Afrika, fremholder han at det er hans hensikt å gjenoppta sitt opprinnelige forhold til den norske misjon. Han vil gjennom et nytt opprop – «Nogle flere Ord til Norges Kirke» – be om støtte til sin fortsatte misjonsvirksomhet. I og med Tandbergs tilbud om hjelp ble imidlertid denne plan overflødiggjort. Ut fra Schreuders strenge distinksjon mellom «kirkelig» og «statskirkelig» er det vanskelig å forstå at han kunne være enig i det forsøk *Komiteen* gjorde på – gjennom henvendelse til Kirkedepartementet – å oppnå statskirkelig anerkjennelse. Han gjør Komiteen oppmerksom på at det ikke heter – Komiteens egen betegnelse – «den svenske Statskirkes Mission», men «Svenska *Kyrkans* Mission» (Schreuders uthevelse).